

Максим Кирчанів

**РЕГІОНАЛЬНІ ДИСКУРСИ
УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ**

Відомий російський історик В.А.Бердінських в одній з своїх монографій поскаржився на те, що в російській історичній науці утвердилася негативна, але стійка тенденція ігнорування чи зневажливого відношення до провінційної історіографії, місцевих історичних шкіл¹. Саме ігнорування регіонального виміру історичного знання (регіональної, локальної історії²) нівелює не тільки важливий пласт історичної думки, але і локальний вимір історії, зводячи національну історію до історії політичного центру. Якщо таку ситуацію в Росії можна спробувати пояснити її значними територіальними розмірами, то ігнорування регіонального дискурсу в українській історії здається образливим упущенням.

Українська історія більшою мірою, ніж історія інших європейських країн, розвивалася як історія регіональна та локальна. Ця регіональна перспектива дала про себе знати вже на найраніших етапах існування української держави. В період Київської Русі тенденція до поступової регіоналізації державності, дроблення держави на окремі князівства належала до тих, які визначали розвиток держави. Коментуючи таку особливість української державності, Михайло Грушевський писав про «велику негативну роль української території»³. Він не уникнув у своїй науковій творчості звернення до регіональної проблематики. Грушевський, вірогідно, і уявлення не мав про генезу регіоналізму в теоретичній перспективі, але він описав такі факти політичної історії, які історично зумовили розвиток України як країни з сильними регіональ-

¹ Бердинских В.А. Уездные историки. Русская провинциальная историография. – М., 2003. – С. 283.

² Під локальною історією я розумію не просто краєзнавство чи місцеву історію, а національну, але локалізовану історію, вивчення якої відкриває нові дискурси в розумінні історії національної. Така точка зору утвердилася в російській історіографії, де локальна історія поєднується з інтелектуальною історією, мікроісторичними дослідженнями. Див.: Новая локальная история. – Ставрополь, 2003 – 2004. – Вып. 1 – 2. У Росії на питання «Що таке локальна історія?» спробувала відповісти М.Ф. Румянцева: «у новій ситуації з'явилася потреба в «новій локальній історії», предмет якої – суб'єкт історичної дії, не тотожний державі, і його існування як в історичному, так і ко-екзистенціальному просторі» – див.: Румянцева М.Ф. Субъект исторического действия: к вопросу о предмете новой локальной истории // Новая локальная история. – Ставрополь, 2003. – Вып. 1. – С. 203. У західній, наприклад – в норвезькій, історіографії під локальною історією розуміють історію локальних общин і інститутів, яка за своїм статусом не така популярна як національна історія – Alsvik O. The Norwegian Institute of Local History and Local History in Norway. – Oslo, 1993. – P. 2.

³ Грушевський М. Історія України-Русі. – Київ, 1991. – Т. 1. – С. 8.

ними тенденціями. Книги історика рясніють цікавими “регіональними” спостереженнями і припущеннями. Наприклад, відтворюючи канву історичних подій, М.Грушевський згадує і про військові зіткнення між антами і словенами в VI столітті, що зумовило розкол території Східної Європи, заселеної слов’янами, на Південь і Північ, де виникли незалежні центри розвитку української державності⁴.

Складання власне окремих українських територій, які регіонально відрізнялися одна від одної, маючи свої історичні і політичні особливості, Грушевський пов’язував з розпадом Київської Русі⁵. Витоки такого розпаду Грушевський був схильний бачити в соціальних і економічних відносинах – таким чином, в концепції процесів регіоналізації у Грушевського домінувала соціально-економічна парадигма. Початок литовсько-польської доби в українській історії Грушевський пов’язував з політичними змінами, скороченням ролі і впливу українських князівств і політичним посиленням сусідів, які змогли узяти під свій контроль українські території.

Тенденціям децентралізації і регіоналізації сприяло і те, що нові українські держави стали розвиватися в різних умовах, випробовуючи впливи з боку різних політичних центрів – нової держави, що виникла на східній околиці Русі-України (Володимиро-Суздальське князівство, що пізніше поступилося своєю державною ініціативою Московії), Польщі і Литовської держави. У такій ситуації різні українські землі ввійшли до складу різних держав, що привело до того, що розвиток (мовний, культурний, політичний, економічний) цих територій пішов різними шляхами. Подальша регіональна розбіжність в концепції М.Грушевського теж мала політичний характер. Таким чином, регіональний чинник в загальній схемі історії України, яка була запропонована М.Грушевським, мав підлегле значення. Первинними і важливішими чинниками були для нього політичні, соціальні і культурні процеси.

Цю регіоналізацію не варто зводити до розвитку української державності між викликами двох полюсів Сходу і Заходу, Європи і Азії, що характерне, наприклад, для деяких популярних досліджень Н.Яковенко⁶. Регіоналізація – це саме локалізація історії, її дроблення на регіональні і дрібніші локальні дискурси. Такій регіоналізації сприяло і те, що українська державність ніколи не була єдиною, будучи лише сукупністю територій, де раніше існували племінні княжіння. Ймовірно, населення цих територій відрізнялося не тільки в мовній перспективі (що підтверджується письмовими джерелами), але і мало різні переваги в їжі і одязі, відрізняючись і антропологічно. Історичні долі українських територій з

⁴ Грушевський М. Ілюстрована історія України. – Донецьк, 2003. – С. 26.

⁵ Там само. – С. 98–99.

⁶ Див. розділ: «Україна між Сходом і Заходом: проєкція однієї ідеї» в книзі Н.Яковенко. – Яковенко Н. Паралельний світ: дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. – К., 2002.

XIV по XVII століття почали різнитися – носіїв різних українських діалектів об'єднували лише норми української народної культури. Інкorporація частини українських територій Росією у середині XVII століття за умови, що інші українські території продовжували розвиватися в рамках Речі Посполитої, лише посилила існуючі відмінності між українськими регіонами. Ліквідація Польської держави, перетворення Росії в імперію, інтеграція західних українських територій в імперію Габсбургів – всі ці чинники сприяли зростанню числа відмінностей між українськими територіями.

Вище я широко використовував поняття “локальний”, “локальна”, “дискурс”, “регіональна історія”, “регіоналізація”. Єва Доманска, коментуючи мовний дискурс сучасного гуманітарного знання, пише про те, що історик-дослідник вже не в силах “схопити дійсність”, і сам заганяє себе в “мовну в'язницю”. Постійне жонгливання словами і термінами веде до того, що в історичних студіях встановився “епістемологічний хаос”⁷. Російські історики С.Маловічко і Т.А.Булигіна, коментуючи аналогічну проблему в російській історіографії, пишуть, що історичні дослідження нерідко в такій ситуації деградують до рівня “мовної гри”⁸.

Перед модерною українською історіографією, яка виникла в XIX столітті і не зазнавала подібних мовних утруднень, ніколи не стояло завдання написання української історії в регіональній перспективі, принаймні, українські історики такої задачі ніколи не декларували. Перед ними стояло інше, важливіше завдання – написання української історії взагалі. Його можна було виконати лише у полеміці як з польською, так і російською історичними традиціями, які відмовляли Україні в праві мати власну історію, а українцям – бути окремою і самостійною нацією.

Але як би не прагнули українські історики створити і затвердити в українській історіографії схему єдиної української історії, вони неминуче зіткнулися з регіоналізацією історичного минулого в Україні. Вони об'єктивно були вимушені спочатку описувати процес формування Київської Русі-України, аналізувати проблеми її політичного і, як результат, регіонального дроблення. Коли ж вони писали про сучасну історію України, то об'єктивно вони розуміли, що є дві України, що належать двом імперіям. Вже сама така ситуація ставила перед українським дослідницьким середовищем завдання якщо не пояснення такої ситуації, то хоча б її наукового опису і вивчення. Українські історики того часу, за словами російського дослідника С.Маловічка, писали таку історію, яку

⁷ Domanska E. Hayden White: Beyond Irony // History and Theory. – 1998. – Vol. 37. – № 2. – P. 173–181.

⁸ Маловічко С.И., Булыгина Т.А. Современная историческая наука и изучение локальной истории // Новая локальная история. – Ставрополь, 2003. – Вып. 1. – С. 9.

він визначає як “звичну”⁹ – історію, яка традиційно зв’язувалася з центром, історію, що базувалася на вивченні процесів формування національної держави.

Політика імперій відносно України, українців і українського національного руху в значній мірі базувалася на різних політичних моделях, і це сприяло регіоналізації українських земель. Ці територіальні і регіональні відмінності не були подолані зусиллями діячів українського національного руху, зокрема тих, які були пов’язані з історичними студіями і написанням національної історії. Тому в ХХ столітті, коли виникає УРСР як форма української державності, не всі українські території виявляються підконтрольними уряду Радянської України. Те, що до початку 1940-х років Радянському Союзу вдалося приєднати західні українські території, зовсім не означало того, що всі історично виниклі територіальні відмінності були забуті і подолані.

В українській історіографії ще була сильна школа М.Грушевського, хоча багато її представників були виключені з дослідницького середовища. Наприклад, Наталія Полонська-Василенко (котра починала в УСРР і потім продовжувала свою наукову діяльність в екзилі), як і М.Грушевський, писала історію України як політичну історію¹⁰. Продовжуючи традиції української національної історіографії, закладені Грушевським, українська історія була для неї історією України – її цікавили політичні і культурні події, вона керувалася прагненням довести, що Україна має свою історію. Такий підхід автоматично виключав регіональний чинник. Регіональні відмінності в книгах Н.Полонської-Василенко спливають лише тоді, коли вона пише про відмінності в українських політиках держав, які володіли українськими територіями. Але і в цьому випадку регіональна специфіка підпорядковувалася цілям написання саме політичної історії.

І хоча радянська історіографія рішуче декларувала свою відмову від старої української історичної науки – радянські історики нерідко продовжували розвивати наративи старої, національної, історіографії, змінивши тон історичного наративу з національного на соціально орієнтований. Ми можемо припустити, що над українськими істориками того часу тяжів своєрідний “культурний фон” – ті знання, уміння і навички історичного дослідження, навколо яких і “протікав творчий потенціал”¹¹. З другого боку, радянська політика уніфікації і колонізації України, спроби повної інтеграції України в радянський політичний простір і творчих потенцій в радянський науковий канон не привели до ліквідації локальних

⁹ Маловичко С.И. Новая локальная история: историографический опыт выхода за границы провинциализма // Новая локальная история. – Ставрополь, 2004. – Вып. 2. – С. 143.

¹⁰ Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 2002. – Т. 1–2.

¹¹ Topping G. Utah Historians and Reconstruction of the Western History. – Norman, 2003. – P. 226.

відмінностей. У радянський період стали виразно помітні політичні, економічні і культурні незбіги, які існували між західними, центральними і східними українськими територіями. Радянські українські інтелектуали в такій ситуації спробували розвинути єдину схему української історії, як історії одної з союзних республік¹². Ця своєрідна “родова травма” радянської української історичної науки очевидна в дослідженнях генерального плану, присвячених історії України.

Сама концепція подачі історії її споживачам (представникам професійного історичного середовища – ступінь затребуваності ґрунтовних праць серед не-істориків був мінімальним) розвивалася як дихотомія. З одного боку, всі українські землі інтегрувалися в радянський історичний наратив. З іншого боку, українські історики просто не могли ігнорувати численні історичні факти, які свідчили про те, що розвиток українських земель йшов нерівномірно. І хоча в радянській українській історіографії були зроблені спроби написання історії/історій окремих українських регіонів, пояснення таких різних рівнів розвитку розвивалося у формі ритуальних тверджень про декілька століть польського гніту чи антинародну політику царського режиму, які і привели до появи такої різноманітної регіональної специфіки.

Загнані в рамки радянської цензури, українські історики просто не наважувалися інтегрувати в число дозволених тем вивчення локальної історії, задовольняючись офіційно підтримуваним краєзнавством. Але в такій ситуації і краєзнавство поступово апелювало до канонів української історії, наприклад, в Львові або Харькові¹³. Іншими словами, українські історики були вимушені доводити, що така “актуальна” і принципово важлива для України перша російська революція з однаковою силою заявила про себе у всіх українських регіонах. У такій ситуації краєзнавчі студії виконували подвійну функцію – вони були якоюсь нішею для істориків-любителів, не інтегрованих в офіційну ієрархію, але, з другого боку, вони були ще одним каналом, який використовувався українськими інтелектуалами, щоб підкреслити свою вірність і лояльність Москві.

На фоні такої політичної ангажованої історіографії багато принципово важливих питань української історії так і залишилися без відповідей. На регіональні відмінності дивилися як на факт, не гідний

¹² Див.: Касименко А.К. История Украинской ССР. – К., 1965; История Украинской ССР: в 10 тт. – К., 1981 – 1985.

¹³ Див. наприклад: История Львова. Краткий очерк. – Львов, 1956. З другого боку, радянська історіографія культивувала наратив про те, що події російської історії визначали розвиток українських територій. Див. офіційні публікації: Харьков в 1917 году. Воспоминания участников Великой Октябрьской Социалистической революции. – Харьков, 1957; Харьков и Харьковская губерния в годы Великой Октябрьской Социалистической революции. – Харьков, 1957; Харьков и Харьковская губерния в годы первой русской революции. – Харьков, 1955.

уваги з боку професійного історичного середовища. Тому в пору незалежності Україна вступила не тільки як держава регіонів, як країна, регіони якої в значній мірі відрізнялися один від одного, але і як країна, де історики не знайшли відповіді на питання про витоки та генезу регіоналізму та локальності історії. Впродовж 1990-х років українські інтелектуали неодноразово намагалися знайти відповідь на питання про причини і характер таких значущих територіальних відмінностей і локальних особливостей України. Але хоч як старалися українські історики, хоч як намагалися писати історію України, враховуючи і новітні методики – неминуче виходила історія держави, яка вилівалася в зовнішню історію – історію політичного центру. Не дивно, що в такій концепції історії регіонів відводилася другорядна і підлегла роль.

Така ситуація в українській історіографії на тому етапі була викликана тим, що ще не склався стійкий зв'язок між такими дослідницькими категоріями, які в англійській історіографії позначаються як “inside” і “outside”. Українська історична схема в ХІХ – першій половині ХХ століття була історіографією саме “outside”. “Зовнішня” сторона (зміни правлячих династій або зміни правителів на троні, політичні процеси, війни, історія визначних діячів) історичного процесу перебувала під постійним дослідницьким прицілом. У ХХ столітті намітилася тенденція до поступової відмови від такої методології. “Inside” поволі почав проникати на сторінки історичних досліджень і інтегруватися в методологічний інструментарій.

Те, що українська історія має свій “inside”, стало очевидним вже в першій половині ХХ століття. Але усвідомлення цього факту не вело до того, що цей регіональний і локальний дискурс історії автоматично вписувався в національний історичний контекст. Про нього боязко і нерішуче писали як національно орієнтовані, так і радянські історики. І для перших і для других було очевидно, що історія, наприклад Буковини або Закарпаття значно відрізняється від історії решти українських земель. Але і тоді в радянській і діаспорній історіографії (згадаємо хоча б книгу Ореста Субтельного “Україна: історія”¹⁴ з її просторовим розділом, присвяченим Закарпаттю) пошуки відповіді на питання, чому виникла така ситуація, не йшли далі політичної і культурної історії, спроб пояснити такий своєрідний історичний розвиток периферійним характером території, віддаленістю від культурних центрів України.

Будучи дітьми радянської історіографії, історики в сучасній Україні опинилися замкнутими в своєрідному інтелектуальному гетто, де вони були вимушені вибирати між “текстом” і “контекстом”¹⁵. Іншими словами, блискуча методологічна підготовка, вміння читати і розуміти джерело, любов до активної архівної роботи (ті якості, які характерні далеко

¹⁴ Субтельний О. Україна: історія. – К., 1993.

¹⁵ Modern Intellectual History. – 2004. – Vol. 1. – № 1. – Р. 1–2.

не для всіх істориків молодшого покоління, які прийшли в науку вже в незалежній Україні) автоматично впливали на те, що такі історики були сприйнятливими до тих методів, які вони засвоїли на стадії свого професійного становлення. Пріоритетом для цієї групи істориків був текст, а історіографічний контекст в такій ситуації здавався лише доповненням до первинного пошуку і аналізу джерела. Тому західні методології здавалися їм маргінальними, а регіональні студії з їх інтересом до локальних дискурсів чимось лженауковим або в кращому разі – навколонуковим. Сучасний російський історик П.Уваров¹⁶ прокоментував цю ситуацію своєрідно, вказавши, що ці дві групи істориків “мовчазно дрейфують в різні боки” – перші пишуть, а другі їх або не розуміють або ігнорують.

Але побоювання представників інтелектуального співтовариства перед західними дослідницькими практиками і недовір'я до нових методів дослідження (за словами Ф.Анкерсмита – “distrust historical theory”¹⁷) виявилися явно завищеними і перебільшеними. Саме “контекст” створив умови для переходу історичних досліджень на новий етап, який ми можемо визначити як “контекстуалізацію”¹⁸. Контекстуалізація тексту, джерела, яке перебуває в центрі уваги історика, інтеграція його (джерела) в регіональний чи навіть локальний контекст, використання методів суміжних наук – все це змінює характер регіональних історичних студій. Вони лишаються регіональними тільки за назвами, але стають глобальними за інтелектуальним змістом і сенсом. Таким чином, локальна історія перетворюється на майданчик випробування методів, придатних для вивчення національної історії в загальній перспективі.

Для істориків, які одержали освіту в радянській Україні, та історія, яку вони вивчали, і та історія, яку вони викладають – безумовно є дисципліною. Що стосується регіональної історії, локальної історії, то серед істориків старшого покоління відношення до цих напрямків історичної науки варіюється від прохолодного до настороженого. Хоч як би прагнули ентузіасти локальної історії довести, що наука історія повинна розвиватися і як “вулиця з двостороннім рухом”¹⁹ – ці зусилля поки не увінчалися очевидним успіхом. Сфери національної історії і локальної історії чітко розділені, і своєрідні кордони між ними здаються непорушними. Ситуація ускладнюється і тим, що історики старшого покоління із значною настороженістю відносяться до самих термінів “локальна

¹⁶ Уваров П. Думают ли историки? А если думают, то зачем? // Одиссей. Человек в истории. 2003. – С. 303.

¹⁷ Ankersmit F. Hayden White's Appeal to the Historians // History and Theory. – 1998. – Vol. 37. – № 2. – P. 182–193.

¹⁸ La Carpa D. Tropisms of Intellectual History // Rethinking History. – 2004. – Vol. 8. – № 4.

¹⁹ Маловичко С.И. Тип исторического знания в провинциальном историописании и историческом креведении // Ставропольский альманах Российского общества интеллектуальной истории. – Ставрополь, 2005. – Вып. 7. – С. 25.

історія” і “регіональна історія”, віддаючи перевагу старому терміну “краєзнавство”.

У цьому контексті доречно згадати концепцію ізраїльського дослідника М. Чаута, який метафорично писав про те, що наукове знання, у тому числі і історичне, пропонує “стислі образи світу”²⁰. І національна історія і краєзнавство – це теж своєрідні стислі образи історичного минулого, але факт їх стислості перетворює їх на концепти, застосування яких вельми обмежене. У такій ситуації регіональні історичні студії і локальна історія можуть стати тими інструментами, які допоможуть подолати цю замкнутість. Використання цих методів не заперечує можливості виходу до ширшої національної історичної проблематики, а різні дослідницькі практики локальної історії, в центрі яких пильна увага і детальне вивчення різних дискурсів історичних подій, можуть істотно розширити дослідницькі горизонти традиційної історії як університетської дисципліни.

Але те, що відповідь на виклики часу не знайдена досі і те, що в період новітніх політичних потрясінь регіональне питання з площини інтелектуальних дебатів перемістилося в сферу політики – все це підкреслює актуальність регіональних досліджень. Зокрема, актуальним стає вивчення комплексу проблем, пов’язаних з регіональними дискурсами української історії. Українська історіографія має двохсотрічну історію, за ці роки досліджено чимало проблем, вийшла величезна кількість різноманітних історичних розвідок – ймовірно, саме зараз перед українськими дослідницьким середовищем постане завдання проаналізувати, як регіональні дискурси розвивалися в українській історичній науці, трансформуючись в різних українських історіографіях. Із утвердженням української незалежності, після того, як україно-російська полеміка втратила свою актуальність, після того, як українська історія піддалася значній націоналізації – в такій ситуації українські історики зустрілися з методологічним, а не конкретно історичним питанням: скільки історій має Україна при такій різноманітності регіональних тенденцій – одну загальну українську історію чи комплекс локалізованих регіональних українських історій.

Значні перспективи для розвитку регіональних історичних студій в Україні відкриваються після тих фундаментальних змін, які відбулися в українській історіографії після краху радянської моделі історичного знання і радянської історичної науки. Діставши доступ до західних методик на початку 1990-х років, українські історики почали освоювати західні методи із запізненням. Тоді як в Європі і США “кліометрія” прийшла і пішла, нова соціальна історія перестала бути новою, а тотальна

²⁰ *Chayut M. Tragedy and Science // History of European Ideas. – 1999. – Vol. 25. – No 4. – P. 163 – 177.*

історія поступила місцем мікроісторії”²¹, у Україні ці методи здавалися одкровенням і панацеєю. Загибель радянської історіографії привела до того, що на зміну моделі “історія – оповідання” приходять новий метод написання історії – “історія – проблема”²².

Це зовсім не означає того, що рання національна і радянська історіографія не знали категорії проблемності. З другого боку в умовах сучасного плюралізму дослідницьких методик сама проблема в історії стає багатодискурсним поняттям. Тому, регіон, регіональна історія, локальна історія стають тими полями історичного знання і пізнання, де є місце не тільки для класичних методів вивчення минулого, але і для “модних” нових методик. Регіональні історичні студії, за словами Ф. Анкерсмита²³, можуть виявитися не просто корисними, але і продуктивними – вони допоможуть інтегрувати в єдиний історичний контекст не тільки локальні дискурси національної історії, але і репрезентації про національне минуле, які виникли в регіонах і із самого початку розвивалися як територіально локалізовані.

У такій ситуації регіональна і локальна перспективи історичного дослідження не деградує до рівня механічної фіксації фактів минулого тієї або іншої території. Регіональні студії можуть сприяти розширенню наших уявлень про минуле. Іншими словами, той інструментарій, який пропонується в рамках локальних і регіональних історичних студій, допомагає нам краще усвідомити, що було і як це минуле було міфологізоване в історіографії²⁴. З другого боку, сама локальна історія таїть в собі чималий потенціал для міфологізації історичних подій. Хоча – це вже інша проблема, питання особистої відповідальності і компетентності істориків.

Ймовірно, коли один з методів (чи комплекс близьких методів) історичної науки буде визнаний як методологічний ґрунт регіональних чи локальних досліджень, професійний історик не буде ідеалізувати цю методологію. Пріоритетним інтеграційним методом може стати мікроісторія. З другого боку, мікроісторія, яка чудово зарекомендувала і показала себе в Європі з її архівами, що дають можливість прослідити історію, наприклад, окремих селянських сімей впродовж декількох поколінь під регіональною точкою зору, може виявитися менш продуктивною в Україні. Приступаючи до подібних досліджень в Україні, історик неминує зустрітись з труднощами в пошуку джерел, і його увага з Середньовіччя зміститься на Нову чи Новітню історію. Тому, перефразовуючи слова французького історика А.Про, ми можемо припустити, що в

²¹ Spang R. Paradigms and Paranoia: How Modern is French Revolution // *American Historical Review*. – 2003. – Vol. 108. – No 1. – P. 119.

²² Див.: Маловичко С.И. Тип исторического крeвeдeнeннeн в провинциальном историописании и историческом крeвeдeнeннeн. – С. 5.

²³ Див.: Ankersmit F. *Narrative logic*. – Hague, 1983.

²⁴ Nugent W. *Western History, New and Not So New* // *ОАН Magazine of History*. – 1994. – № 9.

регіональних студіях може початися (а може й не початися) “час мікроісторії”²⁵. Утім, історичні регіональні студії не застраховані від деградації у бік вище згаданого красзнавства.

Підводячи підсумки, повернуся до питання, сформульованого вище – про те, скільки історій має Україна. Відповідь, що Україна має одну українську історію, звучить не тільки банально, але й патетично. З другого боку, більш ніж десятилітній розвиток української історіографії не привів до того, що в Україні була створена принципово нова схема національної історії. Зміна радянської влади на нову демократичну означала автоматичну заміну радянської концепції на національну, але вона не стала винаходом тодішнього покоління істориків, а була ними запозичена у своїх попередників. Історичні студії розвиваються за старою інерцією, користуючись старим радянським потенціалом, іноді приправляючи його ін’єкціями західних методів. У такій ситуації будь-яка західна історична теорія на перших порах здається панацеєю, і тільки потім стає очевидним, що нове покоління істориків не в силі подолати інерцію і пасивне й скептичне відношення старших колег.

Таким чином, мені залишається повторити зауваження Джефа Елі про те, що сучасна українська історична думка – це своєрідний потяг, де їдуть українські історики – одні з них є прихильниками старої традиційної методології, а інші – апологетами послідовної модернізації історії – її методів, інструментарія і понятійного апарату. Перші із задоволенням позбавилися б від других. Головне не те, хто переможе. Головне, що український історіографічний потяг рухається. І чим далі він буде віддалятися від свого радянського минулого, тим активніше використовуватимуться нові, зокрема – локальні і регіональні історичні студії.

²⁵ Про А. Двенадцать уроков по истории. – М., 2000. – С. 240.